

(سه‌گوه) له‌بهر رښايي زاراوهي پښېنبني دا ... د. فوئاد رهشيد

کورته رښايي (سه‌گوه) - که‌یه‌که‌مین به‌رهمي (مهمه د موکري) په له‌بواړي رښايي مانووسيندا - بڼه‌یه‌که‌مین جار له سا ۱۹۸۲ له دوو توپي (۱۰۲) لاپه‌ه‌دا بڼه‌اوکراوه‌ته‌وه و ځکه‌کېک بووه له بڼه‌اوکراوه‌کاني چاپخانه‌ي کېمه‌ه‌ي ره‌نجده‌راني کوردستان (۱). هم تڼکسته تاسا ۲۰۱۵ حوت جار چاپکراوه‌ته‌وه.

نه‌گهر چي هم کورته رښايي مانه ده‌کرښت له زږ لايه‌نه‌وه لښکښورته‌وه، به‌ام له‌بهر نه‌وهي بابه‌تڼکي گرنگ و زږ هه‌ستياړي ورووژانديوو که بریتييه له خسته رووي چنډ نښ و ناريشه‌يه‌کي نادياري دځي نښوځي- نه‌وه سهرده‌مهي- بزوونته‌وهي رزگاريوخوازي کورد، بڼه‌يه هره له‌گه بڼه‌او بوونه‌وهي په‌که‌مجاري‌دا، ناوهرځي هزري و جيهان‌بيني ده‌قه‌که، رووبه‌رووي ره‌خنه‌ي توند بووه‌وهو مشتمل يکي زږي لښکوه‌ته‌وه و ته‌نانه‌ت کار گه‌يشته ههره‌شه‌ي کوشتن له نووسره‌که‌يشي. له کورته وتاره‌دا له‌بهر رښايي زاراوه‌ي ((پښېنبني)) سهرنجځي له ديدو تڼروانيني تڼکسته‌که ده‌ده‌ين، چونکه نه‌گهر دوښ هم تڼروانينه بيووه مايه‌ي سهرنجراکښاني هاوځکاني (موکري) به‌گشتي و قه‌هم به‌ده‌ستاني ده‌وروبه‌ري به‌تايبه‌تي، نووسره‌که‌يشي خستبووه به‌رده‌م ههره‌شه‌ي مردنه‌وه، نه‌وا نه‌مر هم تڼکسته له رڼگه‌ي هه‌مان تيروانينه‌کاني خځيه‌وه که له‌ئاست واقعي هم ځي رايده‌گري، جارځي دي زيندوويي گوتاري خځي بڼه‌يه نه‌وهي نوځي کورد دووپات ده‌کاته‌وهو له گڼه‌نيگايه‌کي جيا له‌وهي دوښځي، ده‌قه‌که خوځنه‌ر به‌ديار خځيه‌وه راده‌گرځت و ده‌رگاي گه‌نگه‌شه‌يه‌کي نوځ ده‌کاته‌وه.

• زاراوه‌ي پښېنبني :

له‌گوتاري ره‌خنه‌ي رښايي ماندا پتر له زاراوه‌يه‌کي نزیکه له ماناو مه‌به‌ستي چه‌مکي (پښېنبني) په‌وه. له‌م چوارچڼه‌يه‌دا له‌نښو زاراوه‌کاني گڼځي انه‌وه‌ناسيدا (علم السرد = narratology) دوو زاراوه‌ي زياتر نزیکن له‌م چه‌مکوه : (prolepsis) و (foreshadow) که له‌ره‌خنه‌ي رښايي عه‌ره‌بيدا زياتر زاراوه‌ي (الاستباق) به‌کار هڼراوه. (۲)

مه‌به‌ست له زاراوه‌ي (prolepsis = الاستباق = ده‌ستپښخه‌ري يان پښېنبني) * ته‌کنیکي گڼځي انه‌وه‌يه راسته‌وخځي يان ناراسته‌وخځي- پښېنبني

وهخته - باس له رووداو یکی داهاتوو دهکات که هشتا کاتی خلی نه هاتوو ، بهو مانایه ی نزیکه له ههوا ځدانی پش وخت و پشینیکردنی رووداوی ټاینده ی دځکه وه یان کاره کترکه وه. (3)

له بهرانبهر زاراوه ی (foreshadow) (د.عدنان خالد عبدالله) چه مکی (التنبؤ القصصی) داناوهو بهم شوه یهش پناسه ی کردووه ((پشینی له چیرکدا بریتییه له رځخستن و پیشاندانی رووداوه کان له چیرک و شان ځدا به جځرځ خوځنهر ټاماده بکات بځ خوځندنه وه ی یا دیتنی رووداوی دواتر)) (4) .

لځره دا پوځسته بځین مه به ست له چه مکی پشینی له م کورته نووسینه دا په یوه ند نییه به پشخستن ی باسی رووداوه ځ له نځو پرځسه ی گځانه وه دا. به ځکو زیاتر مه به ستمان له م چه مکه پشینیکردنی دځکی یان رووداوه کی واقعییه که رمانووس له رمانه که یدا - راسته وځ یا ناراسته وځ - پشینی به دیهاتنی کردووه . به ده برین کی دی پشینیکردنی (نووسهر - دهق) بځ (دهره وه ی دهق - واقع).

له م چوارچځوه یه دا سه رچاوه کانی ره خنه ی ټده بی ټماژه بځ دوو جځر پشینی ده که ن:

1- پشینی له بواری زانستیدا (خه یا ځی زانستی).
ټم جځره لهو چیرک و رمانانه به دی ده کرکات که نووسهر تیا یدا پشینی داه ځنان کی زانستی دهکات جا ټم داه ځنانه به ره م کی مادی بځ یان گځینی ټټوانین و هه ټوستی مرځ بځ له بهرانبهر ژیان و سروشت و گهر دوون، به گشتیش بهم به ره مانه ده گووتر (خه یا ځی زانستی = الخيال العلمی = Science fiction) یا خود (ټده بی خه یا ځی زانستی). له پناسه یه کی کورتنی ټم جځره به ره مانه (ئیزاک ئاسیم ځف 1920-1992) ده ټټات ((ټده بځ کی چیرک ټئام ځزه که ده رباره ی ټاینده ی زانست و زانایانه)) (5). وه ځ نمووه یه کی دیاری ټم به ره مانه ټماژه به چه ند چیرک و رمان کی نووسهری فره نسی جځن گا بریل ځرن (1828-1905) ده کرکات ، دیارترینیا نیش بریتییه له رمانی (له زه وییه وه وه بځ سهر مانگ-1865).

2- پشینی له بواری هزوو کځمه گه دا (خه یا ځی سځیول جی) (= Sociological imagination)**

مه به ست له چه مکی (خه یا ځی سځیول جی) ټهو جځره پشینیکردنه یه که نووسهر له رځگهی ده ځکی ټده بییه وه له باره ی داهاتووی دځکی کځمه ای ته ی یا ره وټ کی سیاسی ده یخاته روو، دواتر ټم پشینییه به شوه یه کی واقعی به دی دځت. بهم حا ټه ش ده گووتر ((ټاینده بینیی ټده بی = الاستشراف الادبی = prospective literary) به بځوونی

نووسهری کتبی (الاستشراف فی النص) تروانین کی قوو ه ، تو ک و رووپشی سهر دیاردهو رووداووکان ده ب ت و هه و ده دات تیشک بخاته سهر دیوی نادیارى ئایندهی د خ ک. (6)

کهواته مه بهست له زاراوهی (پشبینی) له (ئا ینده بینیی ئه ده بی) دا ئه و ته کنیکه گ رانه وه ییه نییه که کار له سهر پشباسکردنی رووداو کی ن و ر مان ک بکات، به کو په یوه نده به بوونی روانین کی هزری یا سیاسی ن و ده ق ک که دواتر له سهر ئهرزی واقع د ته ئاراوه . ئه مه مانای ئه وه نییه که ئه م ج ره پشبینیکردنه ته کنیکی خ ی نییه و ر مان نووس هه مووکات راسته و خ ب چوونه کانی خ ی ده رده ب ت ، نه خ ر پشبینکردنی ئاینده ته کنیکی خ ی هه یه زمان و ش وازی خ ی هه یه ، ب نموونه ده کر ت له ر گهی مه زرانندی خه ون بینینه وه ب ت.

وه ک نموونهی ر مان ک که پشبینی داها تووی کرد ب ت ، ره خه گران - له ئاستی جیهان نییدا - ئامازه به چه ندین ر مان ده کهن، وه ک ر مان (جیهان کی نو ی ئازا - ئالد س ه کسلی) ، (1984 ج ر ج ئ ریل) ، (توانه وهی یه فر - ئیلیا ئیهرینب رگ) له م ده قانه دا پشبینی چه ندین گ رانکاری سیاسی و ک مه یه تی کراوه که دواتر ها توونه ته دی. ب نموونه له ر مان ناوبراروی (ه کسلی) پشبینی جیهان گه رایى و هه یه نهی شاهه کان کراوه.

له ر مانى عه ره بییشدا ئامازه به چه ند ر مان ک ده کر ت ب نموونه له ر مانى (یوم قتل الزعیم - 1985) دا (نه جیب مه حفوز 1911 - 2006) پشبینی د خ ی سیاسی میسری کردووه له با ده ستبوونی ره وتی سه له فیه کان. ره خه گران ده ب ن (نه جیب گه یلانی 1931 - 1995) له ر مانى (شهوانی تورکستان) دا پشبینی هه ره سه نانی ک م نیزمی کردووه وه ک سیستمی سیاسی یه ک تى س ق تى پ شوو.

• چه مکی (پشبینی) له (سه گوه) دا:

کات کورته ر مانى (سه گوه) ده خو نینه وه و ته ماشایه کی د خ ی ده سه اتی سیاسی باشووری کوردستان ده که ین، ئینجا له ق ناغی دواى راپه رینی 1991 هوه پ دا وه ره تاده گاته ئ ستا، هه ست به وه ده که ین که (موکری) پشبینی ئه م واقیعه ی کردووه وه ک ب ت ئیت ئه مر ی له بهر چا و بووه،

ده کر کردهی پشبینیه که له دوو دیمه ندا به دی ده کر ت:

دیمه نی به که م:- په نجه خستنه سهر چه ند نه خ شیه کی ت و ش رشی کوردی: موکری ز ر وردبینانه له سیما و بنه مای بزووتنه وهی رزگار یخوازی کوردی روانیو تى و دروشمی سهر کاغه زو په ب و وتاری حه ماسیی هه ست بزو ب ن ، نه یه توانیوه راستیه کانی ل بشار ته وه ، ب یه له

گڼه ننگاي هـ شمه نديي خـ يهوه - بوـ رانه - په نجهي خستووه ته سه برينه کاني رـ ح و جهستهي بزووتنهوه که .

ئهم هـ شمه ندييه بهـ شـ کي بهـ رهـ مي بيرکړدنهوه و رـ شنبيري خوديي نووسهـ ر خـ يه تي ، بهـ شـ کي ديکه يشي ئه نجامي بينيني ئه زمونـ کي تاـ و دژواره له نـ و شـ رشي کورديدا. کاره کتري سهره کي (سه گوهـ ر) پـ شمه رگه يه کي دـ سـ ز و خه باتکارو خاوهـ ن روانيني خـ ي بووه ، که چي له بهـ ر خيانه تي هاوړـ کاني خه با تي شاخ ، خـ ي له زينداني دوژمن و له ژووري له سـ داره داندا ده بينـ ته وه . ((زانيت ، بـ ت دهرکهوت ، ئـ ستا ، ئهـ مـ ر ، ميلله ته که ت له يهـ ک کاتدا برينداره و لهـ خـ چووه خـ ت هـ بـ ژارد به شداري که يـ ت له وهـ ي ئهم لهـ خـ چووه وه ئاگا بـ نـ يته وه ئهم ره فتاره ت بهـ دـ ي ژ که سـ کي مه سئول نه بوو ، ده يانداويان بـ ته نيت ... ئه نجام .. ئه وه يه واخـ ت ده بيني که ئـ ستا له کوـ دايت ل64- سه گوهـ ر)) .

موکري وه کو قه ناعت باوهـ ري به نوخبهـ ي سياسي ئه و سهرده مه نه بووه و هر زوو کاره کتريه سياسيـ ه کاني به که ساني هيچ له بارا نه بوو له قهـ م داوه ((ئاي که پـ که نينت به خـ ت و به قوـ به سهرـ ي ميلله ته که ت ده ها ته وه ، که ده تبيني زـ ربـ هـ ي زـ ري (سکرا به که سياسيـ ه کان) هر يه که وحيز بـ کي دامه ز راند ... هـ موويش هر ده يووت حوکمي زاتي حه قيقـ ي! له سهر رـ بازي مارکسي- سه گوهـ ر ل55)) .

لـ ره وه (موکري) له سهر زاري کاره کتري سهره کي ده قه که يه وه ترس و خـ مي خـ ي له دوو باره بوونه وهـ ي نهـ خـ شيه کاني نـ و شـ رشي کوردي ده خا ته روو ، هر لـ ره يـ شه وه پـ شـ بينيـ ه کاني

ده رده بـ ت ((... خـ مي ئه وه ت هـ بوو ديسانـ وه پاش ئاشبه تا و ئهم تـ هـ هـ چـ وونه هـ ره عـ شيره تـ بازي و چاو پـ شـ ين و ئاغا يه تي له گـ دابـ ... ديسانـ وه رـ له رـ شنبيران گرتن ده که نه ئامانچ! - سه گوهـ ل63)) .

ئيسـ تا سهرنجي هر کـ شه و گرفتـ ک بدهـ يت له مانـ هـ ي که خـ م و ترسي موکري بووه ، له گـ ه واقيعـ هـ ئهمـ ي دهـ سـ با تي کوردي به راوردی بکهـ يت ، ده بينيت نهـ ک هر ها تووه ته دي بهـ کو گرفتـ ه که قوـ تر بووه و لق و پـ ي جياشي لـ که و تـ ته وه . ته نها بـ نمـ وونه با به تي رـ و پـ گهـ ي (عه شيره تگه رايي) له ژياني سياسيدا .

• روويه کي ديکهـ ي عه شيره تـ بازي:- (هـ بـ ژاردن و په نا بردن بـ خـ و عه شيره ت)) ما پـ هـ ري ده نـ گه کان 29/7/2009 رووناک شواني .

ديمه ني دووهـ م:- پـ شـ بيني (موکري) بـ شـ رشي نوـ ي کورد له وهـ دا ده بينـ رـ ت ، که کاره کتري سهره کي (سه گوهـ) کـ ي دروشم و گوتاري ئه زموني ئهم شـ رشـ ه به جـ رـ ک له وهـ يـ ني سه گ ده شوبهـ نـ ت ، بـ يه

وشەى (سەگۆه) لەسەر ھەر چوار لا دیواری ژوورەكەى ھەڵدەكۆت (9،14-سەگۆه) وشەى سەگۆهریش زۆر شتى لادەخوێندرێتەو ەك(ژاوه ژاوى قەرەباغیەكى بێ پلانى تێكچێژاوه كه هیچ ئاراستەو ئامانجێكى روونی نەبێت ، كه ئەمەش جێرێك لە بێ مانایى و بێھودەى دەگەى نەبێت) .لەرەو ە رماننووس دوا وشەىك لە ژوورى زینداندا لە دواى خێ بە جێدەھێت وشەى (سەگۆرە) ئەمەش - ھەرەكو(د.ئازاد ھەمە شەریف) یش ئامازەى بێ کردوو ە پەيامێكە ئاراستەى نەو ەى دواى خێ کردوو ە ، كه چتر نەو ەى دوا رێژ بە دروشمى سیاسى ەكان ھەڵنەخەڵەتێن. (7)

ئەمرێ بەگشتى كەسەرنجى ئەو ھەموو قەیرانەى ھەرێمى كوردستان بەدەین ، ئەمە لەلایەك ئەنجامى ئەو ((پاشا گەردانى و چاوپێشینەو ە)) كه زۆر زوو (موكرى) پێشبىنى کردوو ە. لە لایەكى دىكەشەو ە لەو ە تێدەگەین كه موكرى بێچى وشەى سەگۆر ە بێشێرشى كورد بەكارھێناو ە. لەم لایەنەو ە د.ئازاد ھەمەشەریف لە ساى (2008) ەك ئامازەىك بێ بەدیھاتنى پێشبىنى ەكانى موكرى دەتێت ((ئێستا موكرى ەلامى خێ بێ ھەموو ئەو قسانەى ناو رمانێكەكەى پێی ە)) (8) دەتوانین پوختەى مەبەست لەم دوو خاڵەدا :-

1- برین و نەخێشیەكانى نوخەى سیاسى كوردى لە سەگۆهێدا دەخوێننەو ە واقعی ئێستای كوردستانمان دێتە بەر چاو ، كه سەرنجى ئەم واقعیەش دەدەین و تەكانى موكریمان بێر دەكەوێتەو ە. ئەمەش نیشانەى زیرەكى و ھەشەندى رماننووس دەگەى نەبێت.

رماننووسى رووسى بەناوبانگ ایلیا ھەرنبورگ (1891 - 1967) دەتێت (كاتێ نووسەر راستیەك پێش پەنجا ساڵ یاخود بەر لەرێژێك لە خەكێ بێرکێنێت، رەخنەباران دەکێت ...بەلام ھەستێكى خێشە بەر لە كەسانى دى پەى بە راستیەكان بەریت گەر لەسەرى سەرزەنیشتیشت بکێیت) دیارە موكرى بەر لە زۆر كەس چەند راستیەكى تاقى دركاندوو ە و لەسەرىش نەك ھەر لەمە ھەشەشى لێكراو ە ،

2- كاتى خێ (چێمسكى) سەرنجى دروشم و سەرنجەمى پێرسەى (گەردەلوولى بیابان) ى (ئەمریکا) ى داو ەو بە رەخنەگرتنەو ە گوتوو ەتى (ئەر) ئەمە چ گەردەلوولێك بوو كه ھەموو شتێكى رامایى تەنھا دكتاتۆرەكە نەبێت؟؟!!!!) ئێمەش لەچەمكى (سكرا بە سیاسى ەكان) ى (سەگۆه) و دێخى ئێستای دەسەلاتى كوردى وردبىنەو ە ، دەبێ بپرسین ئەر ئەمە چ شێشێك بوو كه دواتر (كێچى گەنجان و تاقانکردنى سامانى خاك و خەك و قەیرانى نان و ئاوو دەرمان و سووكایەتیکردن بەمرئ و رەشکردنى ینەى نیشتمانى لێكەوتەو ە؟؟!!!!!! پێرسارێكە دەبوو زۆر زووتر بکرایە...پێرسارێكى

چاره نووسازه، وه نامی وردو با به تیانهی دهوت.

پهراوه کسان:

- (1) ئازاد خانه قینی، مادنا، چ 1، چاپخانهی خاک، سلمانی، 2000، ل 69.
- (2) بموونه بوانه: - لگیف زیتونی، معجم مصطلحات نقدالروایه، ص 15.
- محمد الفاجی (اشراف) نعجم السردیات، ص 21.
- (*) د. ئیبراهیم قادر له نامهی دکتراکه یدا (لیک لینه وهی کورته چیرکی کوردی) ب. وشه (استباق) وشه (دهستپ شخه ری) به کاره ناه، به نام (د. نهجم ئه وه نی) له نامهی دوکتراکه یدا (بینای کات له س. نموونهی رمانی کوردیدا) وشه (پشخراو) و دواتریش وشه (پشبینی) به کاره ناه.
- (3) معجم مصطلحات نقدالروایه، ص 15.
- (4) د. نهجم ئه وه نی، بینای کات له س. نموونهی رمانی کوردیدا، ل 230.
- (5) ادب الخیال العلمی، (کتاب الیقافه الاجنبیه)، دار الشون الیقافیه، بغداد، ص 14.
- (**) ئه م چه مکه له ب. چوونه کان و ناویشانی کتبه کهی (رایت میلز) وه (الخیال السوسیولوجی - ترجمه صالح جواد کافم) وه رگیراوه.
- (6) عبدالرحمن العکیمی، الاستشراف فی النص، ص 17.
- (7) گ. فاری نهوشه فهق ژ (63) 2008، ل 19.
- (8) گ. فاری نهوشه فهق ژ (63) 2008، ل 19.
- سهرنج: - لهم وتاره دا پشت به دهقی (سه گوه) چاپی چوارهم 1998، چاپخانهی دانا ز به ستراره.